

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

Α' ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ¹

1. Βοηθητικά γλωσσικά στοιχεία

1.1 Λειτουργικές λέξεις

Κάθε γλωσσικό στοιχείο έχει τη λειτουργία ή τις λειτουργίες του στις δομές που επιτρέπει το γλωσσικό σύστημα. Στη γλωσσολογική όμως πράξη συναντούμε συχνά τον όρο «λειτουργικές λέξεις» (πρβ. και «δομικές λέξεις»), που αντιτίθεται στις «πλήρεις λέξεις», με βάση τη διάκριση γραμματικής-λεξικής σημασίας, έχοντας κυρίως (η σημασία τους δεν είναι εύκολα αντιληπτή και για μερικούς δεν έχουν σημασία) συντακτικές-δομικές λειτουργίες (βλ. ορισμούς στα λεξικά των Bussmann, 1983, και Lewandowski, 1973-5). Λειτουργικές λέ-

---

1. Οι παραπομπές που βρίσκονται ενσωματωμένες στο κείμενο που ακολουθεί είναι στα εξής έργα:

Bussmann, H., *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Kröner, 1983.

Deny, I., «L'osmanli moderne et le türk de Turquie», στο *Filologiae Turcae fundamenta*, Wiesbaden 1959.

Δημητράκος, Δ., *Μέγα λεξικόν όλης της ελληνικής γλώσσης*, τ. 9, Αθήνα 1958.

Jespersen, O., *The Philosophy of Grammar* 1951.

Lewandowski, Th., *Linguistisches Wörterbuch*, I-III, 1973-5.

Lyons, J., *Semantics*, 1-2, Cambridge 1977.

Σετάτος, Μ., «Φρασεολογήματα και φρασεολογισμοί στην κοινή νεοελληνική», στο *Γλωσσολογικές Μελέτες*, υπό εκτύπωση.

Σετάτος, Μ., «Τροπικότητες του ρήματος στην κοινή νεοελληνική», *ΜΕΓ* 6 (1985).

Σετάτος, Μ., «Τα ρηματικά ουσιαστικά της κοινής νεοελληνικής», *ΕΕΦΣΠΘ*, Τμήμα Φιλολογίας, 1, Θεσσαλονίκη (1991).

Σετάτος, Μ., «Ο νεοελληνικός παρακείμενος και η εξέλιξη του ελληνικού ρηματικού συστήματος», *ΕΕΦΣΠΘ*, Τμήμα Φιλολογίας, 3, Θεσσαλονίκη (1993).

Σετάτος, Μ., «Συσχετιστές, τελεστές και ενδείκτες της κοινής νεοελληνικής», *ΜΕΓ* 13 (1992).

Σετάτος, Μ., «Γλωσσικές κατηγορίες της κοινής νεοελληνικής», στο *Γλωσσολογικές Μελέτες*, υπό εκτύπωση.

Σετάτος, Μ., «Παρατηρήσεις στα τριτοπρόσωπα και απρόσωπα ρήματα της κοινής νεοελληνικής», Β' (εδώ παρακάτω σσ. 440-446).

Τζάρτζανος, Α., *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*, εν Αθήναις 1946, 1953.

ξεις θεωρούνται τα άρθρα, οι αντωνυμίες, βοηθητικά και τροπικά ρήματα, οι προθέσεις, οι σύνδεσμοι και τα μόρια, στοιχεία μικρού αριθμού αλλά μεγάλης συχνότητας, που ανήκουν στο βασικό λεξιλόγιο μιας γλώσσας και αποτελούν περιοχές όπου μόνο αργά και σπάνια εμφανίζονται νέες λειτουργίες. Ιδιαίτερη προσοχή έχει δοθεί στα μόρια, αν και ο ορισμός τους ως κατηγορία παρουσιάζει δυσκολίες, όπως φαίνεται από την ποικιλία των γλωσσικών στοιχείων που εντάσσονται σ' αυτά κατά γλωσσολόγους και γλωσσολογικές θεωρίες (πρβ. Τζάρτζανο, 1953, § 282, γραμματικές ξένων γλωσσών, π.χ. του Duden, όπου τα μόρια περιλαμβάνουν συνδέσμους, επιφωνήματα, επιρρήματα κλπ.) ή από τις επικαλύψεις λειτουργιών μεταξύ τους (πολυσημία πολλών μορίων) και τις εξαιρετικά ποικίλες και διαφορετικές σημασιολογικές λειτουργίες τους (τροπικά, αρνητικά-καταφατικά, παραθετικών και συγκρίσεων, προτάσεων κλπ.).

1.2 Βοηθητικά στοιχεία και λειτουργίες

Χωρίς να αναφερθούμε εδώ διεξοδικά στις ποικίλες γλωσσολογικές απόψεις, που αφορούν και γενικότερα θεωρητικά προβλήματα (βλ. 1.3), μπορούμε να δεχτούμε ότι εκτός από τα γλωσσικά στοιχεία που εμφανίζουν ανεξαρτησία στον λόγο υπάρχουν και άλλα που παρουσιάζουν βοηθητικές λειτουργίες (τροποποιούν άλλα στοιχεία κλπ.), πρβ. τη διαίρεση του Jespersen (1951) σε τρεις τάξεις (ranks): πρωτεύοντα στοιχεία, δευτερεύοντα (adjuncts) και τριτεύοντα (subjuncts).

Τέτοια βοηθητικά στοιχεία είναι τα άρθρα (οριστικό, αόριστο, πρβ. και έλλειψη άρθρου), οι προθέσεις, οι σύνδεσμοι, επιρρήματα (πίο, ίσως κλπ.), μόρια (θα, να, άς κλπ.), αλλά και

(1) ουσιαστικά, όπως οι κατατάκτες (βλ. Σετάτος, 1992, και συσχετιστές, 1.3)

(2) επίθετα, όπως τα τροπικά επίθετα (*δυνατός, αναγκαίος* κλπ.), επίθετα όπως *ίδιος, ίσιος, όμοιος, (δυσ)-ανάλογος, σύμφωνος, σχετικός, φίλος* κλπ. +με (βλ. Τζάρτζανο, 1946, § 138α, 3, πρβ. και αντίστοιχα ουσιαστικά +με), εκφορές επιθέτων και ουσιαστικών όπως *ίδια (κι απaráλλαχτη) η γυναίκα μου, ίδιος ο πατέρας του*, εκφορές όπως ο *Μέγας Αλέξανδρος* κλπ. (πρβ. και 1.24).

(3) αντωνυμίες (βλ. παραδείγματα στον Τζάρτζανο, 1946, §§ 82-120): επαναληπτική ή προληπτική (§82), *παιδί μου, αυτό κι αυτό τρέχει* (§88, σημ. δ'), *κι αυτόν τον Α.* (§ 90, 1, εξάιρεται το πρόσωπο), *αυτή η κοινωνία* (§ 90, 2, αντιπαράθεση, κατάχριση), *τον τέτοιο, τον ποίσο, τον δείξο* (§ 91, σημ. β'), *έγινε άλλος τόσος* (§ 91, σημ. γ', πρβ. και αριθμητικό + (και) τόσος = και κάτι ακόμη, όχι ακριβές ποσό, από άγνοια ή επειδή δεν θεωρείται αναγκαίο, π.χ. *μου κόστισε χίλιες τόσες δραχμές*), *μή στενοχωριέσαι και τόσο* (§ 92, σημ., ελαττωτική έννοια), *μόνος μου* κλπ. (§ 93, πρβ. ο *ίδιος* και τον *ίδιο* τον *εαυτό σου*, § 95, 2, σημ. β', *απο μόνη της* = αφ' εαυτού της, § 93, σημ.), *τί τρόπος*

είν' αυτός;! (§ 97, 2α'), τί γαμπρός; τί αδελφός; (§ 97, 2β', σημ. = όλο το ίδιο είναι, ταυτότητα), τί κλειδώθηκες πάλι; (§ 97, 2γ', επιρρηματικώς, πρβ. και σημ. α', τί σαν πήγα κι εγώ στο θέατρο;!; μπά, και τί; το πιστοποιητικό κάνει τη δούλα;) τί + ουσιαστικό (§ 98, 3, β'-γ': τί ευτυχία!; τί θαυμάσιος καιρός!; βλ. και σημ. καλε τί μισθούς;! = έντονη απόκρουση), κανένα περιοδικό (§ 102, πρβ. θετική - αρνητική σημασία: δέν είδα κανένα γνωστό - δέν είδα κανένα γνωστό), τί να πεί κανείς; (§ 103, 1, σημ. = λεπτότερη και ευγενέστερη έκφραση, πρβ. και απρόσωπα ρήματα, βλ. Σετάτο, Β'), καμιά οκά τυρί (§ 103, 2), κανα δυό μήλα (§ 103, 2, σημ.), αν έρθει κανένας Πέτρος (§ 103, 3 = τυχόν, πιθανώς, υπόνοια), πές μου τίποτε ευχάριστο! (104, 1, ουσιαστικώς = κάτι), είδατε τίποτε στρατιώτες; (§ 104, 2, επιθετικώς), ποιός περισσότερο ποιός λιγότερο (§ 105), του τάδε η θυγατέρα (§ 106, αδυναμία ή απροθυμία ονομασίας), γίνονταν κάτι παράξενο για μένα (§ 108, 1, ουσιαστικώς), κάτι εργασίες (§ 108, 2, σημ. α', επιθετικώς), κάτι πολλά αυτοκίνητα (§ 108, 2, σημ. β'), κάθε (§ 110, χωρισμός, διανομή), έγινε άλλος άνθρωπος (§ 111, 1), που + αντωνυμία (§ 115), το πουλά όσα όσα (§ 119, σημ.), ό,τι ώρα έρθεις (§ 120, 2, επιθετικώς).

(4) αριθμητικά (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, §§ 684-694): σε δυό τρείς μέρες (§ 686, β'), χιλιάδες/χιλία δυό κλπ. + ουσιαστικό (§ 688, απεριόριστα μεγάλος αριθμός), στις τριανταμία Δεκεμβρίου (§ 690, αντί την τριακοστή πρώτη Δεκεμβρίου, πρβ. ο επτά = λαϊκό αντί ο έβδομος), Βασίλειος ο Β' = Δεύτερος (§ 691), μισός/ή/ό (§ 694: μισός δρόμος, μισό κιλό, πρβ. και ένας βλάκας και μισός).

(5) ρήματα: σε αντίθεση με τα «πλήρη» ρήματα, χρησιμοποιούνται για την έκφραση ιδιαίτερων (δευτερευουσών κλπ.) γλωσσικών κατηγοριών, συνθετότερων και αναλυτικότερων, όπως φαίνεται και από καθιερωμένους όρους κατά σχολές και γλωσσολόγους όπως συνδετικά ρήματα (γραμματική και συντακτική λειτουργία σύνδεσης υποκειμένου και κατηγορουμένου), βοηθητικά ρήματα (για έκφραση χρόνου, π.χ. έχω + γράφει, είναι να + γράψω, όψης (βλ. Σετάτο, 1993, π.χ. αρχίζω να - παύω να, πρβ. και σύνθετα όπως μισο-γράφω για τρόπο ενέργειας, διαθέσεις κλπ.), τροπικά ρήματα (π.χ. μπορεί να, πρέπει να, θέλω να κλπ., βλ. 2.22), φρασεολογήματα με ρήματα (π.χ. κάνω τηλέφωνο κλπ.). Ορισμένες από τις κατηγορίες αυτές θα εξεταστούν παρακάτω (2.).

Στοιχεία και λειτουργίες μπορούν να συνδυάζονται μέσα στην πρόταση ανάλογα με τις εκφραστικές ανάγκες.

1.3 Προβλήματα

Ο καθορισμός των βοηθητικών στοιχείων μιας γλώσσας και της κοινής νεοελληνικής (ΚΝΕ) εμφανίζει σειρά γενικότερων και ειδικότερων προβλημάτων, όπως

(1) Κριτήρια ορισμού τους:

— η έλλειψη λεξικής σημασίας δεν μπορεί να εφαρμοστεί με ακρίβεια σε όλες τις περιπτώσεις, π.χ. με βάση την αναφορική λειτουργία της γλώσσας, εφόσον μπορούν κάποτε να δηλώνουν κάποια στοιχεία της λειτουργίας αυτής (π.χ. οι σύνδεσμοι, οι προθέσεις) ή και άλλων λειτουργιών (π.χ. της επιχειρηματολογικής), πρβ. και γενικά το θέμα της σημασίας και των ποικιλιών της (λεξική, γραμματική, φωνολογική, παραγλωσσική, αφεκτιβική, συνδηλωτική, νοητική, υφολογική, θεματική κλπ., σημασία εκφωνημάτων στο πολιτιστικό πλαίσιο κλπ., βλ. Lyons, 1977)

— η φωνολογική μορφή κάποτε: ιδιαίτερος τόνος, συνεκφορά κλπ. σε σχέση με την «πλήρη» χρήση του στοιχείου, π.χ. του *έχω* ₁ δώσει τα χρήματα - ₂ έχει τα χρήματα

— η θέση μέσα στην πρόταση είναι κάποτε ενδεικτική, π.χ. *έχω γράφει* - *γράφει έχω

— η μεγαλύτερη ανεξαρτησία δεν βοηθά πάντοτε, γιατί τότε πολλά γλωσσικά στοιχεία, όπως προσδιορισμοί, συσχετιστές (βλ. Σετάτος, 1992) κλπ., θα έπρεπε να θεωρηθούν βοηθητικά, ενώ διαθέτουν λεξική σημασία.

(2) Η έννοια «βοηθητικό στοιχείο»

— σημαίνει πάντα και βοηθητική λειτουργία; (μπορεί να αποτελεί έναν από τους δυνατούς τρόπους έκφρασης της λειτουργίας, πρβ. *καθώς έτρωγε διάβαζε* - *τρώγοντας διάβαζε* για την έκφραση της συγχρονικότητας δύο ενεργειών)

— σημαίνει κάτι που δεν είναι απαραίτητο; (πρβ. όμως προθέσεις κλπ.)

— σημαίνει κατηγορίες ή και μεμονωμένα στοιχεία; (πρβ. τροπικά ρήματα, κατατάκτες κλπ.)

— ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία επιρρηματικές χρήσεις πτώσεων (βλ. Τζάρτζανου, 1946, §§ 65, 77), συσχετιστές, κατηγορηματικές χρήσεις επιθέτων και μετοχών, ρηματικοί τύποι σε *-οντας*; (πρβ. και ανάπτυξη του *έχοντας* + απαρέμφατο για κάλυψη παρελθόντος παρά τις απόψεις του Τζάρτζανου, 1953, § 210, 3, β, σημ.) κλπ.

2. Βοηθητικά ρήματα

2.1 Εισαγωγικά

Τα ρήματα της κοινής νεοελληνικής ή καλύτερα τα ρηματικά στοιχεία της (verbals, πρβ. ονόματα - ονοματικά - ονοματικοί τύποι), όπως και σε άλλες γλώσσες, μπορούν να διακριθούν κατά κατηγορίες και να καταταχθούν σε ποικίλες ομάδες βάσει κριτηρίων, π.χ. ανάλογα με

— λεκτικό σχηματισμό: απλά - σύνθετα - παρασύνθετα κλπ., μονολεκτικά - περιφραστικά

— κλίση: φωνές, όψεις, χρόνοι (αρχικοί - παράγωγοι), αριθμοί, πρόσωπα,

συζυγίες, θέματα - καταλήξεις - προλήξεις (αύξηση) κλπ., μονολεκτικοί - περιφραστικοί (ή σύνθετοι) χρόνοι, πλήρη - ελλειπτικά (απρόσωπα κλπ.), βοηθητικά και μη, ομαλά - ανώμαλα κλπ.

— σύνταξη: μεταβατικά (με μία ή δυο πτώσεις, με ποικίλες πτώσεις και εμπρόθετα) - αμετάβατα, αυτοπαθή - αλληλοπαθή κλπ., συνδετικά, βοηθητικά, με ποικίλα μόρια (να, θα, άς) κλπ. (πρβ. valence/σθένος)

— σημασία: διάθεση, τρόπος ενέργειας κλπ.

— κατηγορίες χρήσης: τροπικά, φρασεολογικά

— πράξεις λόγου: λεκτικά - προσλεκτικά - απολεκτικά

— πραγματολογία

2.2 Τροπικότητα και τροπικά ρήματα

Η βασική διάκριση αντικειμενικότητας και υποκειμενικότητας αφορά ποικίλες οπτικές γωνίες και εκφράζεται στη γλώσσα με ποικίλους τρόπους, π.χ. στην ΚΝΕ για τη ρηματική έννοια

	αντικειμενική	υποκειμενική
μορφή	φωνή χρόνος	όψη εγκλίση
περιεχόμενο	διάθεση τρόπος ενέργειας	τροπικότητες

πρβ. για τα ονόματα (ρηματικά παράγωγα)

ονοματιστικές εκφράσεις (κυριολεκτικές)	επίπεδα γλώσσας (εκφράσεις αξιολογικές)
---	---

Οι τροπικότητες δηλώνουν τις υποκειμενικές εκτιμήσεις του ομιλητή σχετικά κυρίως με το περιεχόμενο του κατηγορήματος (αληθειακές, επιστημονικές, δεοντικές, τυπικές, δοξαστικές, βουλευτικές κλπ., βλ. Σετάτο, 1988) και εκφράζονται στην ΚΝΕ με ποικίλα μέσα και συνδυασμούς: παραγωγικές καταλήξεις όπως -τέος, -σιμος, -τός, μόρια, εγκλίσεις, επιρρήματα όπως ίσως κλπ., ένα από τα οποία αποτελούν και τα τροπικά ρήματα και οι τροπικές φρασεολογικές μονάδες με τροπικά ρήματα.

Η έννοια της τροπικότητας επιδέχεται στενότερη και ευρύτερη ερμηνεία (πρβ. και άλλες έννοιες της γλωσσολογικής ανάλυσης, όπως οι πράξεις λόγου, και τα κεφάλαια για εγκλίσεις και χρόνους του Τζάρτζανου (1946), ιδιαίτερα § 187, 2, όπου δέχεται συντακτικώς και νοηματικώς περισσότερες από τις τρεις (τυπικώς, μορφολογικώς) εγκλίσεις, με τρεις τροπικότητες: πραγματικό, δυνατό, επιθυμητό, αναλόγως της σημασίας του ρήματος, των εννοιών των συμφραζομένων, της πρόταξης μορίων (άς, θα, μη) ή άλλων λέξεων που τα χρωμα-

τίζουν διαφορετικά).

2.21 Υλικό και κριτήρια επιλογής

Η συλλογή του υλικού για τη μελέτη των τροπικών ρημάτων και των τροπικών φρασεολογικών μονάδων με ρήματα δεν είναι εύκολη, διότι προϋποθέτει απάντηση σε γενικά ερωτήματα, όπως πόσες και ποιες τροπικότητες εκφράζονται στη γλώσσα (πρβ. την ανάπτυξη διαφόρων κλάδων στην τυπική λογική), με ποιες μορφές και σχήματα μπορούν να παρουσιαστούν στην ΚΝΕ (βλ. 2.11.), με ποιες παρόμοιες, σε διάφορα σημεία, κατηγορίες ρημάτων μπορούν να συνδεθούν, πώς διακρίνονται οι τροπικές από άλλες λειτουργίες του ίδιου ρήματος κλπ., διότι παρουσιάζουν ποικιλία μέσων έκφρασης (μορφολογικά, συντακτικά, φωνολογικά κλπ., πρβ. χρήσεις μορίων κλπ.) και πολλές δυνατότητες συνδυασμών (βλ. 2.23).

Εάν τα τροπικά ρήματα δεν αποτελούν το βασικό (στη δομή βάθους) κατηγορήμα της πρότασης, αλλά το τροποποιούν, μια ένδειξη μπορεί να είναι η σύνταξή τους με συμπληρώματα, δευτερεύουσες προτάσεις που περιέχουν το πραγματικό κατηγορήμα (π.χ. *πρέπει να πάς, μπορείς να δείς κλπ.*), στο οποίο λειτουργούν ως προσδιοριστικοί δείκτες (πρβ. *ίσως έρθει*), ενώ κάποτε τα ξεχωρίζει η μορφή τους (τριτοπρόσωπα ή απρόσωπα ρήματα). Τα παραδοσιακά βοηθήματα (γραμματικές, συντακτικά) δίνουν κάποτε πίνακες ρημάτων, που μπορούν να εμφανιστούν σε μια συντακτική λειτουργία με κάποια συντακτικά μέσα, π.χ. συνδέσμους, όπως γνωστικών, δοξαστικών, βουλευτικών κλπ. (πρβ. και άλλων κατηγοριών, όπως λεκτικά, αισθητικά κλπ. ρήματα), και συνώνυμων φρασεολογικών μονάδων (π.χ. *είναι δυνατό κλπ.*). Οι τελευταίες μας οδηγούν, σχεδόν ανεπαισθήτα, σε φρασεολογικές ενότητες άλλων μορφών και σχημάτων (βλ. 2.11 και πρβ. τον φρασεολογικό πλούτο ορισμένων ρημάτων, όπως φαίνεται από τα λήμματα μεγάλων λεξικών). Βασικό κριτήριο αποτελεί η υποκειμενικότητα, έστω και υπονοούμενη.

2.22 Τροπικά ρήματα

Με τροπικά ρήματα και ρηματικές φρασεολογικές ενότητες (όπως και με άλλα γλωσσικά στοιχεία, π.χ. *ίσως, τυχόν κλπ.*, γενικά τροπικές εκφράσεις) μπορούν να δηλωθούν ποικίλες τροπικότητες (βλ. Σετάτος, 1988), όπως

— αληθειακές: *είναι αναγκαία/αδύνατο/δυνατό/τυχαίο κλπ.*, *μπορώ κλπ.*

— επιστημικές (βλ. και Τζάρτζανο, 1946, § 188, σημ. 1): *είναι βέβαιο/μή βέβαιο/πιθανό/αβέβαιο, αμφίβολο κλπ.*, *αμφισβητείται, δεν μπορεί να, ξέρω, νομίζω, κολλώ, φαίνεται, πρόκειται, συμβαίνει να, τυχαίνει να, μοιάζει να, ενδέχεται κλπ.*

— δεοντικές: *είναι υποχρεωτικό/απαγορευμένο/προαιρετικό κλπ.*, *επιβάλλεται/απαγορεύεται/επιτρέπεται/αποκλείεται, πρέπει, (δέν) μπορεί, αρκεί να,*

φτάνει να / αρκεί να μή, φτάνει να μή, έχω να, δέν οφείλω, (δέν) γίνεται να, κά-
νει να, στέκει να, απαιτείται, είναι να κλπ.

— τυπικές (βλ. και Τζάρτζανο, 1946, §188, σημ. β'): είναι λογικό/μή
φυσικό/φυσικό/παράδοξο, μοιάζει να, φαίνεται να κλπ.

— δοξαστικές: βλέπω, νιώθω, θαρρώ, ελπίζω να

— βουλητικές: θέλω, δέν πάει να

— αξιολογικές (βλ. και Τζάρτζανο, 1946, § 189, 2, β'): αξίζει να, δέν
πάει να, συμφέρει, ταιριάζει, πειράζει, δέν με μέλει που, δέν ωφελεί να, μου
αρέσει, (δέν) στέκει να, είναι να (μή).

Το ίδιο ρήμα σε συνδυασμό με άλλα γλωσσικά στοιχεία μπορεί να εκφρά-
σει διαφορετικές τροπικότητες, π.χ. μπορεί να ήρθε (είναι δυνατό) - μπορεί να
ήρθε (είναι πιθανό), δέν μπορεί να κάνει ό,τι θέλει (δεν είναι δυνατό, αν και θα
το ήθελε) - δέν μπορεί να κάνει ό,τι θέλει (δεν ταιριάζει), δέν πρέπει να λείει
κανείς τέτοια (δεν ταιριάζει), πρβ. και θέλει σφάξιμο (βλ. και 3.2), ... και πάει
λέγοντας (τυπική).

Τα ρήματα κάθε τροπικότητας δεν καλύπτουν απλώς το σημειωτικό τετρά-
γωνο, αλλά παρουσιάζουν διαφορετικές σημασίες και φορτίσεις (π.χ. ξέρω =
πραγματική γνώση, νομίζω = επιφανειακή γνώση), που πρέπει να μελετηθούν
ιδιαίτερα (πρβ. και διαφορές επιπέδου γλώσσας, π.χ. δημοτικά - λόγια - λαϊκά
κλπ.).

2.23 Συνδυασμοί

Οι τροπικότητες μπορούν να συνδυαστούν με ποικίλους τρόπους, όπως
πρέπει να μπορεί να γίνει, μπορεί να πρέπει να γίνει, πρέπει να μήν μπορεί
να γίνει, μπορεί να μήν πρέπει να γίνει, δέν πρέπει να μπορεί να γίνει, δέν μπο-
ρεί να πρέπει να γίνει, δέν πρέπει να μήν μπορεί να γίνει, δέν μπορεί να μήν
πρέπει να γίνει, μπορεί να μήν είναι δυνατό να, πρέπει να χρειάστηκε να κλπ.

πρέπει και μπορεί να γίνει, μπορεί και πρέπει να γίνει κλπ.

δέν γίνεται να πρέπει να μπορεί να γίνει, πρέπει να μπορεί να θέλει να το
κάνει, ?αξίζει να πρέπει να μπορεί να γίνει κλπ.

μπορεί να μήν μπορεί να είναι έτσι, δέν πρέπει (=επιτρέπεται) να πρέπει
(= να οφείλουμε) να πάμε κλπ.

πρβ. και πιθανώς μπορεί να ήρθε κλπ.

2.3 Βοηθητικά ρήματα όψης

Τα βοηθητικά αυτά ρήματα χρησιμεύουν για τη δήλωση ποικίλων μορφών
της όψεως μιας ενέργειας, κατάστασης κλπ. κατά την επιλογή του ομιλητή (πρβ.
όψη ρημάτων της KNE), όπως

— αρχή-τέλος: αρχίζω να - παύω να, πρβ. και ξεκινώ το + ρηματικό ουσια-
στικό - τελειώνω το + ρηματικό ουσιαστικό, πιάνω και + ρήμα + το + ουσια-

στικό/πιάνω να, πήρε να

— συνέχεια-διακοπή: συνεχίζω να - σταματώ να, πρβ. και το ρίχνω στο + ουσιαστικό/πιάνω το + ουσιαστικό και δέ λέω να σταματήσω - αφήνω το + ουσιαστικό, στάσου να δείς!, τρέχα γύρευε! - κάτσε γύρευε!

— απόσταση-εγγύτητα (βλ. και Τζάρτζανο, 1946, § 188, σημ. β'): αργώ να - κοντεύω να, πάει καιρός που / πάνε μέρες που

— κατάσταση-μεταβολή (στασιμότητα-αλλαγή): κάθομαι και / μένω να - δέν κρατήθηκε και

2.4 Βοηθητικά ρήματα διαθέσεως (διαθετικά)

Ορισμένα βοηθητικά ρήματα λειτουργούν ως δείκτες διαθέσεως (πρβ. και 3.2), όπως

— ενεργητική: κάνω να, βάζω να (δημιουργία μεταβιβαστικών ρηματικών εκφράσεων, εφόσον τα μεταβιβαστικά ρήματα όπως ταίζω, ποτίζω κλπ. είναι σπάνια), κίνησης (π.χ. τρέχω να) - στάσης (π.χ. κάθομαι να, μένω να), πρβ. έχω να γράψω

— μέση: με θετική, π.χ. σκοτώνομαι να, πιάνομαι να κλπ. - αρνητική, π.χ. φοφώ να, τρώγομαι να κλπ., φόρτιση (βλ. και 2.9), είμαι να σκάσω (απο)

— παθητική: (δέν) πειράζει που / να

— ουδέτερη: έχει πέραση να/οτι, έγκειται στο οτι/να

2.5 Βοηθητικά ρήματα κατεύθυνσης (κατευθυντικά)

Τα βοηθητικά αυτά ρήματα τοποθετούν το κατηγορημα στο χώρο σε σχέση με τον ομιλητή ή άλλο πρόσωπο, όπως

μέσα-έξω: μπαίνω να - βγαίνω να, βάζω να - βγάζω να

πάνω-κάτω: ανεβαίνω να - κατεβαίνω να, σηκώνω να - βάζω να, σηκώνομαι να - κάθομαι να

σχέση με ομιλητή - με άλλο πρόσωπο: πάω να - έρχομαι να, παίρνω να - δίνω να, πηγαίνω να - φέρνω να, μαζεύω να - αφήνω να

προς-παρα: γυρίζω να, φεύγω να, τραβώ να, κοιτάζω να - περνώ να

πρβ. και πάω για γιατρός (βλ. 2.6)

φρασεολογήματα των μορφών:

— γενική αντωνυμίας + έρχομαι + ουσιαστικό: του ήθε κουτί/καπάκι

— γενική αντωνυμίας + πηγαίνω + ουσιαστικό: του πήγε ριπιτίδι

— αιτιατική αντωνυμίας + πιάνω + έναρθρο ουσιαστικό: τον έπιασε το γινάτι / τ' αρβανίτικο

— αιτιατική αντωνυμίας + παίρνω + έναρθρο ουσιαστικό: τον πήραν τα κλάματα, πρβ. και το πήρε βαριά, το πήρε σβάρνα

— γενική αντωνυμίας + μπαίνω + ουσιαστικό: του μπήκε η ιδέα οτι/πως

— γενική αντωνυμίας + βγαίνω + ουσιαστικό: του βγήκε η ιδέα οτι/πως,

πρβ. του βγήκε σε καλό

- αντωνυμία + έρχομαι και + ρήμα: μου έρχονταν και γελούσα
- αντωνυμία + κάνω και + ρήμα: μ' έκαμνε και γελούσα
- φρασεολογήματα όπως τό 'κοφε λάσπη/δρόμο κλπ.

Παρόμοια και στα βοηθητικά ρήματα στάσης και εξακολουθητικότητας, όπως τί + έχω και + ρήμα (π.χ. τί έχεις και κλαίς; /φωνάζεις;/τρέχεις;), τί + κάθομαι και + ρήμα (π.χ. τί κάθεσαι και κλαίς; / φωνάζεις; / τρέχεις;).

2.6 Βοηθητικά ρήματα + πρόθεση

Αντίστοιχες με τις φρασεολογικές ενότητες (βλ. 2.) φαίνονται και ορισμένες ρηματικές εκφράσεις με προθέσεις, όπως

- έχω για: τον έχουν για πρόεδρο
- είμαι για: είμαι για πρόεδρος
- πάω για: πάω για πρόεδρος
- κάνω για: κάνω για πρόεδρος/έμπορος
- κάνω σάν: κάνω σάν πρόεδρος/τρελός/μικρό παιδί/καπρί
- (δέν) παίρνω απο: δέν παίρνει απο λόγια/φοβέρες, παίρνει απο γράμματα (πρβ. τα παίρνει τα γράμματα), τον πήρε απο καλό μάτι
- πεθαίνω στο: πεθαίνω στο διάβασμα/ψάξιμο
- πέφτω στο: πέφτω στον ύπνο /στη δουλειά (πρβ. το ρίχνω στο: το ρίχνω στο διάβασμα/κρασί)
- κόβομαι στο: κόπηκα στο κουβάλημα

2.7 Βοηθητικά ρήματα + σύνδεσμοι (ή μόρια)

Τα ρήματα γενικά της ΚΝΕ παίρνουν ποικίλα συμπληρώματα και συντάσσονται με ποικίλους συνδέσμους και μόρια. Μια εικόνα της σύνταξης των ρημάτων της ΚΝΕ με συνδέσμους που εισάγουν δευτερεύουσες προτάσεις βρίσκει κανείς στο συντακτικό του Τζαρτζάνου (1953), όπου από τη μια πλευρά διακρίνονται τα είδη των δευτερευουσών προτάσεων (ειδικές, βουλευτικές, ενδοιαστικές, πλάγιες ερωτηματικές κλπ., πρβ. και προτάσεις κρίσεως, επιθυμίας, ερωτηματικές, επιφωνηματικές, ευθύ και πλάγιο λόγο κλπ.) και από την άλλη κατηγορίες ρημάτων που συντάσσονται με δευτερεύουσες προτάσεις (λεκτικά, δεικτικά, αισθητικά, γνωστικά, δοξαστικά κλπ., πρβ. λειτουργίες της γλώσσας και τροπικά ρήματα όπως πρέπει, μπορεί κλπ.). Εξετάζοντας τις δυνατότητες της σύνταξης με συνδέσμους (πρβ. και εγκλίσεις), που εμφανίζουν τα ρήματα που αναφέρονται από τον Τζάρτζανου ως παραδείγματα σε πίνακες κατά κατηγορία, παρατηρούμε συμφωνίες και ανομοιομορφίες μεταξύ τους, π.χ. λέγω οτι/πως/που αλλά ομολογώ πως/που, θέλω να αλλά επιμένω να/οτι/πως/που, φοβούμαι οτι/πως/που/να αλλά τρέμω που/να κλπ. Οι διαφορές αυτές οφείλονται στις διαφορετικές σημασίες των ρημάτων, παρά τα κοινά σημασιολογικά

χαρακτηριστικά, στις διαφορετικές λειτουργίες των συνδέσμων και σε συνδυασμό άλλων γλωσσικών στοιχείων (αφήνω το θέμα για άλλες εργασίες), πρβ. βλέπω *οτι/να/πως/που/και/θ* έρχεται κλπ.

Εδώ μας ενδιαφέρουν οι αντίστοιχες συντάξεις ορισμένων βοηθητικών ρημάτων (πρβ. και φρασεολογικές ενότητες, περιφράσεις κλπ.), όπως

— χρόνος: *είναι να, έχει να ... απο, μέλλει να, πρόκειται να, (απο)μένει να* (πρβ. *περιμένω να/που/πως/οτι*)

— όψη: *πάει να, κοντεύει να, αρχίζω να - παύω να - συνεχίζω να - τελειώνω να, απειλείται να, πιάνω να/και, δέν λέει να/που/πως/οτι, παίρνει να, λίγο έλλειψε να*

— τροπικότητα: *έχω να (=πρέπει να), πρέπει να, απαιτείται να, επιβάλλεται να, αποκλείεται να - επιτρέπεται να, κάνει να, ενδέχεται να, αρκεί να/που/οτι, φτάνει να/που/πως/οτι, θέλω να, σώνει να, είναι που/οτι*

δέν είναι δυνατό να, δέν γίνεται να, δέν στέκει να/που/οτι, δέν πάει να - δέν πάει να, δέ με μέλει να/οτι/που, δέν ήταν να /είναι να (πρέπει) αξίζει να/που/οτι, ελπίζω να/πως/οτι, προέχει να/που/οτι, συμφέρει να/που/οτι

(με) νοιάζει να/που/οτι/αν, μου αρέσει να/που/οτι, πειράζει να/που/οτι, ταιριάζει να/που/οτι, δέν βολεί να

νομίζω πως/οτι, ξέρω να/που/πως/οτι, ακούεται να/που/πως/οτι, φαίνεται οτι/να/που/πως, μοιάζει οτι/να/που/πως

λαχαίνει να, τυχαίνει να, συμβαίνει να, συνηθίζεται να, έτσι γίνεται και + ρήμα, (δέν) ωφελεί να/που/οτι

— φρασεολογικές ενότητες: *(δέν) λέω να, λές και (δέν), έβγα και σε θέλω, καλά έκανες που/να/και, δέν υπάρχει αμφιβολία οτι, είναι βέβαιο που/οτι, είναι αρκετό που, είναι κρίμα που/να, είναι σωστό να, είναι φέμα που/πως/οτι, είδα και έπαθα να, είχε να κάνει με + ουσιαστικό, είχε να λέει για, μην πάει και, μα έλα που, δεν πά να, δέν έχει παρα να.*

Από τα παραπάνω παραδείγματα βλέπουμε να σχηματίζονται ποικίλοι συνδυασμοί και αντιθέσεις, όπως με

(1) διαφορετικά ρήματα:

έχω να τον δώ σήμερα (=πρέπει) - είναι να τον δώ σήμερα (υστερόχρονο, αλλά πρβ. ³είναι να τον βλέπεις τώρα;! = δεν αξίζει να τον βλέπεις, όπως και το πρόκειται, με απόχρωση τροπικότητας = είναι πολύ πιθανό, βλ. 3.)

δέν είναι να του μιλήσει; (υστερόχρονο, δεν άρχισε ακόμη) - δέν πάει να του μιλήσει; (άρχισε και σε λίγο θα του μιλήσει)

έχει ώρα να φανεί (έπρεπε να είχε φανεί εδώ και αρκετή ώρα) - είναι ώρα να φανεί (πρέπει να φανεί όπου να 'ναι, είναι καιρός να φανεί)

δέν ήταν να του μιλήσεις (φταίει εκείνος) - δέν πήγαινε να του μιλήσεις (φταις εσύ)

(2) το ίδιο ρήμα με διαφορετικούς συνδέσμους (ή μόρια) ή τονισμό
 μ'έκαμνε να γελάω - μ'έκαμνε και γελούσα (πρβ. διαφορά όφης)
 έτυχε να βρεθούν εκεί (προσωπική γνώμη) - έτυχε και βρέθηκαν εκεί
 (πραγματικότητα)

άν τύχει να τον δείς (που είναι αρκετά απίθανο) - άν τύχει και τον δείς
 (που δεν είναι απίθανο)

δέν είναι να τον δώ σήμερα (υστερόχρονο) - δέν είναι οτι/που θα τον δώ
 σήμερα (αυτό είναι βέβαιο, αλλά κάτι άλλο με ενδιαφέρει) - δέν είναι να τον δώ
 σήμερα (=δεν πρέπει, δεν ταιριάζει)

έχει καιρό να τον δεί (δεν τον είδε εδώ και πολύ καιρό) - έχει καιρό να τον
 δεί (= διαθέτει χρόνο)

φεύγει να πάει (πρόθεση) - φεύγει και πάει (γεγονότα)

χάθηκε να πάει να τον δεί; (= δεν μπορούσε ο ευλογημένος να ...) - χάθηκε
 να πάει να τον δεί; (όπως κάνει συνήθως κλπ.)

δεν ήταν να μὴν μπλέξει με δικαστήρια;! (= δεν γίνονταν ... οπότε θα ήταν
 πολύ καλύτερα) - δέν ήταν να μὴν μπλέξει με δικαστήρια! (= δεν γίνονταν και
 έμπλεξε).

2.8 Βοηθητικά ρήματα και άλλα μέρη του λόγου

Βοηθητικά ρήματα συντάσσονται στην ΚΝΕ, εκτός από προθέσεις, συνδέ-
 σμους, ονόματα και ρήματα (βλ. 2.10.), και με

(1) ρηματικά επίθετα (βλ. και 3.2)

-μένος: πήγε χαμένος με τη συμφωνία που έκανε

-τός/ή/ό: έρχομαι σκαστός, είναι δυνατό/γραφτό, πρβ. και έχει πολλή ώρα
 φευγάτος

(2) επιρρήματα:

είμαστε κλειστά/ανοιχτά, είναι καλά που, είναι καλύτερα που/να, καλά έκα-
 νες που/να (πρβ. γεγονοτικές - προσωπικής γνώσης εκφράσεις)

κάνε πέρα, κάνω λιανά, (τον) κάνω καλά, κάνε καλά εσύ

τάχα ξέρει να (προσποιητό, φανταστικό), σάμπως ξέρει να

2.9 Σημασιολογικές διαστάσεις και αξιολογικές διαφορο- ποιήσεις

Όπως και σε άλλες περιοχές της γλώσσας έτσι και στα βοηθητικά ρήματα
 εμφανίζονται ποικίλες αντιστοιχίες και διαφορές, σημασιολογικές (συνωνυμίες-
 αντωνυμίες, σχέσεις σημειωτικού τετραγώνου, πολυσημίες κλπ.) και επιπέδων
 γλώσσας (αξιολογικές, βλ. Σιετάτο, υπό εκτύπωση) που πρέπει να εξεταστούν
 εξαντλητικά μέσα στο σύστημα της ΚΝΕ, όπως

(1) θετικές-αρνητικές φορτίσεις

σκοτώθηκα στη δουλειά (πρέπει να μου αναγνωριστεί) - φόφησα στη δου-

λειά (είναι άδικο), πρβ. και πεθαίνω στη δουλειά (πιο ουδέτερη έκφραση παρά τη μεταφορά, βλ. και 3.)

πρβ. σημασιολογικές αντιθέσεις όπως φτιάχνω-χαλνώ, βαρώ/χτυτώ - τρώω, βρίσκω-χάνω, δένω-λύνω, λέγω-κάνω, ζώ-πεθαίνω

(2) συνωνυμικές εκφράσεις

έχω να τρεξώ σήμερα (εστίαση στην όψη, πρβ. και σημασιολογική ποιικιλία: να λάβω μέρος σε αγώνισμα κλπ.) - έχω τρεξιμο σήμερα (εστίαση στη διάθεση, πρβ. και ονοματοποίηση) - έχω τρεξιματα σήμερα (αριθμός όμοιων ενεργειών, πρβ. και έχω να κάνω γραψιμο που...)

θέλει να το γράφει/γράφει / θέλει να γράφεται / να γραφεί (εστίαση στη διάθεση και όψη) - θέλει γραψιμο (εστίαση στην αφηρημένη έννοια), πρβ. και θέλει/θέλησε να γράφει/γράφει - θέλει/χρειάστηκε γραψιμο

πρέπει να - είναι πρόπον να, φαίνεται οτι - είναι φανερό οτι, συνηθίζεται να - είναι σύνηθες να, πρβ. και φυσάει (φανερά) - έχει αέρα (συνήθως)

(3) επίπεδα γλώσσας

κάνω την πάπια - ποιώ την νήσσαν (ειρωνικά)

κάνω να γράφει (αναγκάζω) - βάνω να γράφει (λαϊκό) - δίνω να γράφει (είναι αυτονόητο ότι θα το γράφει)

πρόσεξε (να) μήν - κοίταξε (να) μήν

(4) άλλα μέρη του λόγου με παρόμοιες λειτουργίες

κρίμα που - είναι κρίμα που, αλλά και είναι κρίμα να

τί το όφελος που/να - τί ωφελεί που/να

θέλω να γράψω - έχω έφεση/διάθεση να γράψω

παρά λίγο να - λίγο έλλειφε να

2.10 Βοηθητικά ρήματα και φρασεολογία

Εξετάζοντας τις φρασεολογικές ενότητες με ρήματα (ρήμα + όνομα, ρήμα + επίρρημα, ρήμα + συνώνυμο ρήμα κλπ., βλ. και 2.11.) στα λεξικά της ΚΝΕ (π.χ. στο λεξικό Δημητράκου, 1958), παρατηρούμε φρασεολογήματα και φρασεολογισμούς (βλ. Σετάτο, υπό εκτύπωση) στα λήμματα πολλών ρημάτων, με διαφορετική έκταση και συχνότητα. Πολύ συχνά εμφανίζονται σε τέτοιες φρασεολογικές μονάδες (ρηματικές εκφράσεις) τα ακόλουθα ρήματα με τις εξής λειτουργίες:

κάνω + άρθρο + όνομα: κάνω το γιατρό / την υπηρέτρια / το δάσκαλο / τον αδιάφορο / τον καμπόσο / τον χάργα / το βαρύ πεπόνι / τον καπετάν ένα (βλ. Τζάρτζανο, 1946, §58) / τον καπετάνιο / την πάπια / τη μηχανή (πρβ. άνθρωπος μηχανή) κλπ. = παίζω το ρόλο του ..., καμώνομαι πως είμαι ... (πρβ. κάνω πως (δέν) το ξέρω, κάνει τον τάχα μου), κάνω τα μαύρα μάτια να, για κάνε μου τη χάρη κλπ.

+ ουσιαστικό: κάνω θόρυβο (=θορυβώ) / τηλέφωνο (=τηλεφωνώ) /

χαλάστρα/ταξίδι/επίσκεψη/παιδί/χρήματα/πόλεμο/νερά/γιάφκα (=ό,τι αποτελέσματα φέρνει η γιάφκα) / πιστολάκι (όταν πλένει τα μαλλιά του) / κουράγιο / πλάτες / δουλειά πολλή / τα έκαμε θάλασσα / κάνει κρύο

+ επίρρημα: κάνω λιανά

+ αναφώνηση, επιφώνημα κλπ.: κάνω φτ/κράκ/μπάμ (=είναι εμφανές όσο και μια έκρηξη) /όχ κλπ.

γίνομαι + όνομα: έγινε χαμός, έγινε σκύλος (απο) / βαπόρι (απο) / κάποιος κι αυτός / θόρυβος / συζήτηση (=συζητήθηκε) / σπρώξιμο/καπετάνιος/υπηρέτρια/μηχανή (πρβ. μηχανή άνθρωπος) κλπ.

+ γενική: έγινε της τρελής / της κακομοίρας

Με ρήματα κάνω και γίνομαι + στοιχείο σημασιολογικού πεδίου διευκολύνεται η έκφραση νοημάτων χωρίς καθυστέρηση, παρά τις ασυνταξίες, ακυρολεξίες κλπ.

έχω + ουσιαστικό (συχνά ρηματικό): έχω πλύσιμο / τρεχάματα / γράψιμο / διάβασμα/δουλειές/πόνο (=πονώ) / μίσος (=μισώ) / έχει θάλασσα / χάζι να / στομάχι κλπ.

+ για: έχω για (βλ. Τζάρτζανο, 1946, § 62) καλό / τον έχω για στήριγμα / για σωματοφύλακα / υπηρέτη κλπ. (πρβ. παίρνω για, βλέπω σάν)

είμαι + για: είναι για τα πανηγύρια / για δέσιμο

+ για να: είναι για να τον κλαίς

+ γενική ουσιαστικού: είναι της προσκολλησεως / του θανατά / της αρπαξιάς (=κλέφτης)

κοιτάζω + ρήμα: κοίταξε να βρεί την ευκαιρία / να έρθει πρώτα...

αφήνω + ρήμα: άφησε να φύγει η ευκαιρία / να έρθει πρώτα...

λέω να + ρήμα: λέω να φύγω (=σκέφτομαι, σχεδιάζω να)

κάνω να + ρήμα: κάνω να φύγω (=αποπειρώμαι)

πάω + ουσιαστικό: πάω σχολείο (=είμαι μαθητής), πήγε Αθήνα (συνηθισμένο ταξίδι), πήγε καμπινέ (για σωματική ανάγκη), πάει ρολόι (σύμφωνα με το πρόγραμμα κλπ.)

+ εμπρόθετο: πάω στο σχολείο (στο οίκημα του σχολείου), πάω στην Αθήνα (στην πόλη αυτή), πάω στο καμπινέ (και για άλλους λόγους)

πάει + ρήμα: πάει τέλειωσε!/χάθηκε/πέρασε κλπ. (οριστικά, τελειωτικά), πάει τελειώνει (επικείμενο), πρβ. και πάω χαμένος

πάει να + ρήμα: πάει να τελειώσει κλπ. (=πλησιάζει στο τέλος, πρβ. αντίθετα είναι να τελειώσει: υστερόχρονο, βλ. Σιετάτο, 1993)

δεν πά να + ρήμα: δεν πά να λείι ό,τι θέλει

2.11 Συντακτικά σχήματα, σθένος κλπ.

Από τα παραπάνω (βλ. 2.) συμπεραίνουμε ότι (όπως γενικά με τα ρήματα) τα βοηθητικά ρήματα εμφανίζουν ποικίλα συντακτικά σχήματα, π.χ.

ρήμα + ρήμα: παράταξη, υπόταξη
 + όνομα (αντικείμενο, κατηγορούμενο): ουσιαστικό (έναρθρο, άναρθρο), επίθετο, ρηματικό ουσιαστικό
 + εμπρόθετο: πρόθεση + ουσιαστικό, επίθετο κλπ.
 + επίρρημα: επίρρημα, επιρρηματική έκφραση, ρηματικός τύπος σε -οντας

+ σύνδεσμο: ρήμα + δευτερεύουσα πρόταση
 + μόριο: ρήμα + θα/να/άς (πρβ. και μ' έκαμνε να γελάω - μ' έκαμνε και γελούσα) κλπ. (πρβ. φρασεολογικές ενότητες) με ποικίλους συνδυασμούς και άλλων μερών του λόγου (π.χ. αντωνυμίες, πρβ. 3.2), με προσωδιακά στοιχεία (επιτονισμούς, συνεχφορές κλπ.) με σύνθεση (π.χ. ανεβοκατεβαίνω) κλπ.

Σ' αυτά θα μπορούσαν να προστεθούν και άλλες εκφραστικές δυνατότητες που παρουσιάζουν ιδιαίτερες συντακτικές μορφές (σχήματα), όπως (βλ. και Τζάρτζανο, 1953, §§ 221, 225)

ρήμα_α + και + ρήμα_α: λέει και λέει (αδιάλειπτη συνέχεια), θα πάς και θα πάς μιά χαρά κλπ. (αδιαμφισβήτητο)

ρήμα_α + δεν + ρήμα_α: ήρθε ₁δεν ₂ήρθε, έρθει ₁δεν ₂έρθει, είχε ₁δεν ₂είχε τό 'καμε, θέλεις ₁δε ₂θέλεις

ρήμα_α + που + ρήμα_α: ήρθε ₁που ₂ήρθε, γράφει ₁που ₂γράφει άς γράψει κι αυτό, αυτός ₁είναι ₂που είναι!

ρήμα_α + και + ξε-ρήμα_α: λέει και ξελέει

ρήμα_α + και + παρα-ρήμα_α: με νοιάζει και με παρανοιάζει

ρήμα + και + συνώνυμο ή αντώνυμο ρήμα: λέει κι αρμηνεύει (πρβ. ζεί και βασιλεύει), λύνει και δένει (πρβ. και πήγαιν' έλα > πηγαινέλα), το φυσά και δέν κρυώνει (πρβ. φρασεολογικές ενότητες ως μεταφορές, π.χ. χάνω τα λόγια μου / το μπουσούλα), πάει κι έρχεται (= είναι οπωσδήποτε αποδεκτό, πρβ. αντίθετα πάει κι έρχεται)

ετυμολογική σχήμα: που / το λέει ο λόγος

σχετιζόμενες ενέργειες: κόβει και ράβει (πρβ. ανεβοκατεβαίνω)

βοηθητικά ρήματα ως κατατάκτες (δήλωση γενικών κατηγοριών ρημάτων: διαθέσεις κλπ.): αυτός έκανε απαρνήθηκε τα ιδεώδη του, έγινε διορίστηκε γραμματέας, έπαθε αναποδογυρίστηκε απο ... κλπ. (χωρίς προτασιακή παύση μεταξύ των ρημάτων)

3. Προβλήματα

3.1 Η διάκριση των βοηθητικών ρημάτων δεν είναι πάντοτε εύκολη (βλ. και 1.3) για τους εξής λόγους:

— χαμηλή παραγωγικότητα: πρβ. π.χ. παίρνω να/και με παίρνω πόδι/ δρόμο/σβάρνα, όπου τα τελευταία αποτελούν φρασεολόγημα με σχετικά λίγα

μέλη (πρβ. αντίθετα *κάνω* + ουσιαστικό, ρηματικό ή μη), θα μπορούσαν δηλ. να θεωρηθούν στοιχεία του λεξιλογίου της ΚΝΕ (πρβ. *πάει κι έρχεται*), που όμως βρίσκεται σε εξελικτική πορεία (από φρασεολογικές ενότητες ως πρότυπο μπορούν να δημιουργηθούν αναλογικά νέες κατηγορίες βοηθητικών ρημάτων, πρβ. *όψη και χρόνο*)

— ποικιλία αναλύσεων: π.χ. η έκφραση *έπαθε ζημιά/δουλειά* μπορεί να αναλυθεί σε *ρήμα + αντικείμενο* (πρβ. *έπαθε πνευμονία/καθίζηση κλπ.*), θα μπορούσε όμως να θεωρηθεί περίπτωση βοηθητικού ρήματος, αν πάρουμε υπόψη ότι: *ισοδυναμεί με το ζημιώθηκε*, διαφέρει από τα *έπαθε τη/μιά ζημιά* (πρβ. **έπαθε τη δουλειά / έπαθε μιά δουλειά*) καθώς φαίνεται να αποτελεί μια σημασιολογική ενότητα (πρβ. και τα *έπαθε κακό μεγάλο, έπαθε του λιναριού τα πάθη κλπ. με τα έπαθε μεγάλη καταστροφή κλπ.*), όπου το ουσιαστικό δηλώνει το είδος του παθήματος. Πρβ. επίσης το *πρέπει να + ρήμα με το χρειάζεται να + ρήμα* αλλά και *χρειάζεται + ουσιαστικό* (π.χ. *πρέπει να τρέξουμε - χρειάζεται να τρέξουμε/τρέξιμο*)

— μεταφορικές ή μη χρήσεις: π.χ. *κάνω νερά* (πρβ. *τα κάνω θάλασσα κλπ.*) - *βάζω νερά*, αλλά *αλλού κάνω τρεξίματα/δουλειές κλπ.* (κυριολεκτικά), *δέν παίρνει απο λόγια - δέν πήρε τίποτε απο τα λόγια του, δέν λέει να τελειώσει - λέω να τελειώνω/τελειώσω μ' αυτό*

— σημασιολογικές ή συντακτικές αναλύσεις: το ίδιο το ρήμα δηλώνει βοηθητικότητα (π.χ. ορισμένα τροπικά ρήματα, όπως *πρέπει*, ενώ άλλα μπορούν να εμφανίζουν και άλλες σημασίες) ή αποκτά το χαρακτηριστικό αυτό από τον συνδυασμό με άλλα γλωσσικά στοιχεία (συνδέσμους, μόρια κλπ.); (π.χ. *κάνω να δώ και τί βλέπω*;)

— η θέση τους στον λεξιλογικό πλούτο και την ποικιλία των εκφράσεων: απαιτείται εξαντλητική έρευνα των δυνατοτήτων της ΚΝΕ, για να διαπιστωθούν ορισμένες περιπτώσεις όπως *μπλεξιμο/ξεσπασμα/συνάντηση κλπ. να σου τύχει!*

— πραγματολογικές και επιχειρηματολογικές χρήσεις (βλ. Σετάτο, υπό εκτύπωση) ορισμένων ρημάτων, όπως *ξέρεις* (παρενθετικά), *έλεγε/νόμιζε* κλπ. *πως, βλέπεις/βλέπετε* (παρενθετικά), *νομίζεις/θαρρείς/λές* (και), *πές* (βλ. Τζάρτζανο, 1946, §§188, σημ. β', 189, 193, 5, 7)

3.2 Η αναγνωρισή τους διευκολύνεται από

— προσωδιακά στοιχεία (βλ. και 1.31), π.χ. *πήγε να πέσει στη θάλασσα* αλλά τον κράτησαν (=κινδύνεψε να πέσει) - *πήγε να πέσει στη ...* (=είχε την πρόθεση), *-Πού είναι; -Πάει περίπατο!* (=πάει βόλτα, που δεν το συνηθίζει) αλλά *-Πάει περίπατο!* (=χάθηκε για καλά/πάντα, καταστράφηκε)

— συστηματική δήλωση κατηγοριών χρόνου, όψης, τροπικότητας κλπ., όπως φαίνεται και σε άλλες γλώσσες, π.χ. στο πλαίσιο των βαλκανικών γλωσσών τα τουρκικά (βλ. Deny, 1959) -*miş olmak* (προτερόχρονο, θέμα αφηγη-

ματικού παρελθόντος, πρβ. ΚΝΕ, παρακείμενος α': έχω γράφει), γερονδίβο + durmak/yatmak (εξακολουθητικότητα ενέργειας, πρβ. ΚΝΕ στέκω/στέκομαι και + ρήμα, κάθομαι και + ρήμα), etmek + τουρκικό/αραβικό/περσικό ρηματικό ουσιαστικό ενέργειας ή επίθετο (πρβ. ΚΝΕ κάτω διάβασμα/σούτ)

— σειρά όρων, π.χ. -μὸ δέν έχει, πρβ. ρήμα + που/δεν + ρήμα

— συντακτική μορφή, π.χ. δέν λέει να βρέξει - *λέει να βρέξει (αλλά λέει να τον βρέξει για αστείο)

— επεξηγηματικά ή ενισχυτικά γλωσσικά στοιχεία, π.χ. πιθανόν μπορεί να έρθει

— συνολική θεώρηση και συσχετίσεις: π.χ. εξετάζοντας μερικά από τα συχνότερα βοηθητικά ρήματα + ρηματικά ουσιαστικά και άλλα γλωσσικά στοιχεία (επίρρημα, πρόθεση, σύνδεσμο, πρβ. και Σετάτο, 1991) παρατηρούμε:

στιγμική όψη

εξακολουθητική όψη

διάθεση:	ουδέτερη -ση (πρβ. -τός)	παθητική -μα (πρβ. -τικός)	ενεργητική -σιμο (πρβ. -τικός) -μένος	μέση -μός (πρβ. -ατος)	
κάνω έχω	θραύση/στάση πέραση	διάβασμα διάβασμα	τρέξιμο τρέξιμο γράψιμο	- γλυτωμὸ δέν έχει αλλά και δέν έχει γλυτωμὸ	του κεφαλιού μου έχω γράφει/γραμμέ- νω
είμαι/ είναι	λύπηση λύτρωση κούραση (είναι μπορετό, σωστό)	- υποχρεωτικός (επιτρεπόμενο)	γραμμένος (προαιρετικό)	- (φευγάτος)	+ γενική: είναι του διαβάσματος (άν- θρωπος), του θα- νατά είναι καλά που/να
γίνομαι/ γίνεται	-	διάβασμα που	τρέξιμο που	χαμός	+ γενική: γίνεται της τρελής
θέλει	διάθεση χρῖση	διάβασμα	γράψιμο		πρβ. χρειάζεται κρι- ση κλπ.

και τις αντιθέσεις:

κάνω (δημιουργία, πρβ. έλλειψη ρηματικού ουσιαστικού μέσης διάθεσης) - γί-
νομαι (αλλαγή, πρβ. έλλειψη ρηματικού ουσιαστικού ουδέτερης διάθεσης)

έχω (κατάσταση πραγμάτων, πρβ. όλες τις διαθέσεις) - είμαι (προσδιορισμός,
πρβ. έλλειψη ρηματικού ουσιαστικού, μέσης, ενεργητικής, παθητικής διάθε-
σης) πρβ. λήμματα λεξικών (π.χ. του Δημητράκου):

κάνω/κάνει όρχο / ταξίδι / πίστωση / επίσκεψη / συνέδριο / χρήματα / παιδί / πα-
νιά / λόγο / μάθημα / χαρτιά / τα χαρτιά μου / καρδιά / Πάσχα / χαρά / μου
έκανε καλό / κάνει τον άρρωστο / τον κάργα / κάνω πως έφυγα / να με φοβά-
ται / δέν του κάνουν τα ρούχα / κάνει για υποργός / αξιωματικός / χρώ / δέν

κάνει να φάς κρέας / το ίδιο μου κάνει / κάνει πλάτες / του κεφαλιού του / το κέφι του / ψυχικά / καλά / λιανά κλπ.

έχω/έχει γλώσσα / τα έχει με / το νού / πού είχες τα μάτια σου; / έχω βάσανα / πείνα / τα νεύρα μου / μίσος / τα έχει μ' όλο τον κόσμο / έχω να κάνω με / για σοφό / έχουμε άνοιξη / πόλεμο / δημοκρατία / πρόβλημα / έχετε γειά! / δέν το έχει (για) τίποτε να / δέν έχω τί να κάνω / δέν του τό 'χα νά 'ναι τέτοιο παλληκάρι / τί έχω να χάσω; / έχω σε καλό / δέν έχει να κάνει / έχω να σου πώ / δέν έχει σήμερα μάθημα / δέν έχει πιά / δέν έχει να το κουνήσει απο δώ / έχει να φάει δυό μέρες / έχει ώρα φευγάτος / τα έχει σωστά / τετρακόσια / την έχω άσχημα / έχε με παραιτημένο! / έχω καιρό² να - έχω καιρό να κλπ.

είμαι/είναι είναι φόβος να / καιρός να / νά 'ταν να / είναι δυνατό-αδύνατο, ωραίο να κλπ. / καλά να / δέν είναι στα καλά του / είναι στο κέφι / σε θέση / της γνώμης / για + ουσιαστικό / φαγωμένος/σκασμένος κλπ.

γίνομαι/γίνεται σεισμός / του Κουτρούλη ο γάμος / δέν γίνεται να / για / μαλλιά κουβάρια / γής Μαδιάμ / άνω κάτω κλπ.

Μ' αυτούς και παρόμοιους τρόπους και μέσα η ΚΝΕ μπορεί να εκφράσει γενικότερες και ειδικότερες απόψεις και πλευρές του είναι και του γίνεσθαι, όπως τα γνωρίζουν και τα αναλύουν (εκφράζουν) με τη γλώσσα τους οι φορείς του νεοελληνικού πολιτισμού.

B'

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΤΡΙΤΟΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΩΠΑ ΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ²

1. Εισαγωγικά

Τα παραδοσιακά συντακτικά και γραμματικά βοηθήματα της κοινής νεοελληνικής (ΚΝΕ) διακρίνουν απρόσωπα (ή τριπρόσωπα) ρήματα και αυτό που θα μπορούσε να ονομάσει κανείς απρόσωπες εκφράσεις (βλ. Τζάρτζανο, 1946,

2. Οι παραπομπές που βρίσκονται στο κείμενο που ακολουθεί είναι στα εξής έργα:

Beames, I., *A Comparative Grammar of the Modern Aryan Languages of India*, New Delhi 1970.

Βλαστός, Π., *Συνώνυμα και συγγενικά*, Αθήνα 1976, 1989.

Βοσταντζόγλου, Π., *Αντιλεξικόν*, Αθήνα 1962.

Bussmann, H., *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Stuttgart 1983.

Čolakova, Kr., «Kām vāprosa za zaloga v bālgarskija ezik», στο *Pomagalo po bālgarska morfologija, Glagol*, Sofija 1976.

Κουρμούλης, Γ. Ι., *Αντίστροφον λεξικόν της νέας ελληνικής*, Αθήνα 1967.

Lewandowski, Th., *Linguistisches Wörterbuch*, I-III, 1973-5.

Τζάρτζανος, Α., *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*, εν Αθήναις 1946, 1953.

Τριανταφυλλίδης, Μ., *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)*, Θεσσαλονίκη 1991.

Φάβης, Β. Ι., «Περί της απρόσωπου συντάξεως εν τη Ελληνική γλώσση», *ΕΕΦΣΠΘ 6* (1950).

§ 169, και Τριανταφυλλίδη, 1991, § 265-6) και προχωρούν σε μια κατάταξή τους σε τρεις ομάδες: όσα δηλώνουν φυσικά φαινόμενα, τα βολεί, μέλει, μέλλεται, πρέπει, μπορεί, πρόκειται, συμφέρει (βλ. Τριανταφυλλίδη), και άλλα που χρησιμοποιούνται ως απρόσωπα όταν παίρνουν ειδικές σημασίες. Οι όροι που χρησιμοποιούνται αναφέρονται στη μορφολογική δομή και όχι στη λειτουργία τους και απ' αυτή την άποψη ο όρος «απρόσωπα» δεν είναι ο καλύτερος που θα μπορούσε να καθιερωθεί, εφόσον η κατάληξη του ρήματος στην ΚΝΕ δηλώνει την κατηγορία του προσώπου (αυτό που εννοείται είναι η έλλειψη προσωπικού υποκειμένου, δηλ. πρόκειται για «ανυποκείμενα» ρήματα, πρβ. μεταβατικά-αμετάβατα = «αναντικείμενα» ρήματα). Η τριμερής διαίρεσή τους εξάλλου, που αναφέρεται στις λειτουργίες τους, παρουσιάζει αδυναμίες, π.χ. διαιρεί τα τροπικά ρήματα μεταξύ των δύο τελευταίων ομάδων (πρέπει-μπορεί κλπ.).

Τα γλωσσολογικά λεξικά (π.χ. Bussmann, 1983, και Lewandowski, 1973-5) ορίζουν τα απρόσωπα ρήματα ως ρήματα που χρησιμοποιούνται μόνο στο τρίτο πρόσωπο, χωρίς υποκείμενο (επειδή, αν υπάρχει, δεν μπορεί να εμφανιστεί ως ονομαστική, πρβ. και τα «κενά» υποκείμενα ορισμένων γλωσσών, π.χ. it, es κλπ.), και δηλώνουν φυσικά φαινόμενα, συμβάντα, αισθήματα και συναισθήματα (υποδηλωτικά προσωπικά ρήματα) κλπ. κατά γλώσσες, και τις απρόσωπες εκφράσεις ως συντακτικές κατασκευές όπου το ενεργούν πρόσωπο δεν δηλώνεται με το γραμματικό-συντακτικό υποκείμενο (π.χ. σε ορισμένες παθητικές και αυτοπαθείς συντάξεις).

2. Εξέταση

Η έρευνα των ρημάτων αυτών πρέπει να γίνει από πολλές πλευρές και σχετικά με τη θέση τους στο γλωσσικό σύστημα, δηλ. να πάρει υπόψη της

(1) το υλικό. Π.χ. στο λεξικό του Κουρμούλη (1967) βρίσκουμε τα εξής ρήματα:

πάει, βροντάει (αστραπο-), φέγγει (ροδο-, γλυκο-, θαμπο-, αστρο-), επείγει (υπερ-, κατ-), ιδιάζει (προσ-), σκοτεινιάζει, χειμωνιάζει, (γ)νοιάζει (πολυ-), μεσημεριάζει, αιθριάζει, καλοκαιριάζει, ταιριάζει, φθινοπωριάζει/χινοπωριάζει, συννεφιάζει, χαράζει, (ροδο-, γλυκο-, αχνο-, θαμπο-, ασπρο-, πρωτο-), πειράζει, βραδιάζει, χιονίζει, ροδίζει, μπουμπουνίζει, αξίζει, αρμόζει, υποφώσκει, θέλει, μέλει, μέλλει, κάνει, φτάνει, συμβαίνει, λαχαίνει, τυχαίνει, σουρουπώνει, ξημερώνει, ξαστερώνει, μουχρώνει, σώνει, νυχτώνει, μπουνατσάρει, ενδιαφέρει, συμφέρει, κράτει, αστράφτει, καλοσυνεύει, κοντεύει, έχει, βρέχει (σιγο-, φιλο-), τρέχει, κατατρύχει

επιχρέμαται, εξαρτάται, συνεπάγεται, χρειάζεται, υποτίθεται (προ-), μέλλεται, προσγίγνεται, φαίνεται (δια-, κατα-, ροδο- βαριο-, καχο-, καλο-, ξινο-, βαρο-, αγουρο- βαρυ-), επιτρέπεται, εξυπακούεται, ενδέχεται, καλόρχεται, φη-

μολογείται, έγκλειται, αραιο-/πυκνο-κατοικείται, επίκειται, εναπόκειται, πρόκειται, θρυλείται (δια-), κοινολεχτείται, ενδείκνυται (αντ-), πέπρωται

από τα οποία μερικά δεν φαίνονται απρόσωπα, π.χ. επικρέματα, προσγίγνεται κλπ., ενώ άλλα είναι ελλειπτικά, π.χ. αραιοκατοικείται (πρβ. αραιοκατοικούνται, αλλά *αραιοκατοικούμαστε κλπ., βλ. 3.1), αποκλειστικά της καθαρεύουσας (π.χ. νεφελούται κλπ., που δεν αναφέρθηκαν) ή εμφανίζονται σε φρασεολογήματα, π.χ. δέν κάνει κράτει.

Ο πίνακας αυτός μπορεί να συμπληρωθεί με τα

ασπρογαλιάζει, φυσάει, βολεί, βολεύει, αλλάζει, βρομά, μυρίζει, στέκει, είναι, περνά, δέν παίρνει, προέχει, (δέν) ωφελεί, απομένει, αρέσει κλπ.

ακούεται, γίνεται, συνηθίζεται, επιβάλλεται, απαγορεύεται, απαιτείται, απειλείται, αποκλείεται, αποφασίζεται κλπ.

απρόσωπες εκφράσεις και φρασεολογισμοί: μου δόθηκε να, δέν στάθηκε δυνατό να, του κατέβηκε να, δέν πάει να - δέν πάει να, έτσι γίνεται και (δέν), κάνει κρύο, ρίχνει χαλάζι κλπ. (βλ. και 2.2, 2.3).

(2) τη μορφολογία, κατά την οποία διακρίνουμε σχετικά με

— τον αριθμό: τριτοπρόσωπα ρήματα μόνο ενικού (π.χ. μέλει, πρέπει = είναι ανάγκη/αναγκαίο, πρόκειται) και απρόσωπα ενικού (π.χ. φτάνει, πειράζει, αποκλείεται) και ενικού και πληθυντικού (π.χ. σου πρέπει = ταιριάζει/σου πρέπει, βλ. όμως και 3.1)

— χρόνο, έγκλιση, όψη: ορισμένα ρήματα δεν σχηματίζουν αόριστο (π.χ. πρόκειται, είναι να, αποκλείεται κλπ., πράγμα που σημαίνει και την έλλειψη τύπου για την συνοπτική όψη) ή τον αναπληρώνουν με συνώνυμα ρήματα και εκφράσεις (π.χ. πρέπει-έπρεπε-χρειάστηκε, μπορεί - μπορούσε - στάθηκε δυνατό - έχει σταθεί δυνατό, μοιάζει - φάνηκε, συμφέρι - φάνηκε συμφέρον, συνηθίζεται - υπήρξε συνήθεια, γίνεται - στάθηκε δυνατό κλπ.), άλλα ρήματα παρουσιάζουν αμφίβλους τύπους (π.χ. φτάνει να - ?θα φτάσει να, ?δέν μ' ένοιαξε που, ?δέν ταίριαξε να - δέν ταίριαξε που κλπ.)

— φωνή: στην ενεργητική φωνή τα δημοτικά ρήματα (εκτός των ακούεται, φαίνεται, γίνεται, χρειάζεται, συνηθίζεται), στην παθητική τα λόγια (εκτός των χρήζει, αρμόζει, υποφώσκει, συμβαίνει, προέχει, συμφέρι, όπως και τα επείγει, αρκεί, ενδιαφέρει, που ως προσωπικά σχηματίζουν και παθητική φωνή), βλ. και 2.7

— παραγωγή: ορισμένα ρήματα σχηματίζουν παράγωγα, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε φρασεολογικές ενότητες με ανάλογη λειτουργία, π.χ. μπορεί - είναι μπορετό, πρέπει-πρέπει, ταιριάζει-ταιριαστό, αρέσει-αρεστό, βολεί-βολετό, συμφέρι-συμφέρον, ακούεται-ακουστό, επείγει-επείγον, ιδιάζει-ιδιάζον, ενδιαφέρει-ενδιαφέρον, επιτρέπεται-επιτρεπτό, αρμόζει-?αρμοστό, πρβ. και πρόκειται-προκειμένο, μέλλεται-μελλούμενο, πρέπει-πρεπούμενο, μπορεί-μπορεζάμενο, συνηθίζεται - είναι συνήθεια/σύνηθες, χιονίζει - ρίχνει χιόνι, ενδιαφέρει -

έχει ενδιαφέρον, υποτίθεται - είναι μιά υπόθεση, δέν ωφελεί - δέν είναι ωφέλιμο κλπ., βλ. και 2.7 (μετατροπισμοί) και 2.4 (σύνθετα)

(3) τη σύνταξη και συνδυασμούς: πολλά ρήματα εντάσσονται στα απρόσωπα όχι διότι δεν έχουν υποκειμένο, αλλά γιατί δεν δέχονται προσωπικό υποκειμένο, π.χ. πρέπει να τον συναντήσουμε αμέσως (πρβ. είναι ανάγκη να τον συναντήσουμε αμέσως = η άμεση συνάντησή του μας είναι αναγκαία), συμβαίνει να μὴ θέλει, δέν γίνεται να αλλάξει γνώμη κλπ. (βλ. και 2.7, 3.), ορισμένα συντάσσονται με ποικίλα μόρια (π.χ. φαίνεται οτι/να/πως, έτυχε να βρεθούν εκεί/έτυχε και βρέθηκαν εκεί, είναι να μὴ του μιλάς ύστερα απ' αυτά /είναι που δέν του μιλάς ύστερα απ' αυτά κλπ.) και μπορούν να συνδυαστούν μεταξύ τους (π.χ. πρέπει να μπορεί να γίνει κλπ., βλ. 3.4, τροπικά ρήματα)

(4) τη σημασία και λειτουργία: ορισμένα από τα ρήματα αυτά παρουσιάζουν πολλαπλές σημασίες και λειτουργίες, π.χ. πρέπει = επιβάλλεται/αρμόζει (πρβ. δέν πρέπει τώρα να πρέπει οπωσδήποτε να πάμε εμείς, ποιός είναι αυτός;! = δέν ταιριάζει ... να οφείλουμε ... κλπ.), μπορεί = είναι δυνατό /είναι πιθανό (βλ. και 2.5), άλλα δηλώνουν διαφορές ποιού ενεργείας, π.χ. σύνθετα σε σύγκριση με απλά, όπως πολυνοιάζει-νοιάζει, αχνοχαράζει-χαράζει, διαφαίνεται-φαίνεται (βλ. 2.1)

(5) τη φωνητική μορφή: ορισμένες απρόσωπες χρήσεις διαφέρουν από αντίστοιχες προσωπικές στη σημασία και στον τονισμό, π.χ. δέν_πάει να λέει ό,τι θέλει! (=δεν ταιριάζει) - δέν_πάει να λέει ό,τι θέλει! (=μου είναι αδιάφορο), πρβ. δέν_πάει να λένε ό,τι θέλουν! - δέν_πάνε να λένε ό,τι θέλουν!, μπορεί να ήρθε (=είναι δυνατό) - μπορεί να ήρθε (=είναι πιθανό)

(6) τη φρασεολογία: π.χ. τότε αλλάζει, αξίζει και παραξίζει, έτσι γίνεται και (δέν) κλπ.

(7) τις ισοδυναμίες και μετατροπισμούς: το υλικό (βλ. 2.1) δείχνει ότι η ΚΝΕ διαθέτει αρκετές συνωνυμικές σειρές απροσώπων ρημάτων και εκφράσεων, τα μέλη των οποίων διακρίνονται μεταξύ τους βάσει διαφορετικών φορτίσεων, επιπέδων γλώσσας κλπ. (πρβ. διακρίσεις μεταξύ δημοτικών-λόγιων-λαϊκών κλπ., π.χ. ταιριάζει-αρμόζει, δέν ωφελεί - δέν φελεί, βαρυφαίνεται-βαριοφαίνεται, είναι πιθανό - ενδέχεται κλπ., πρβ. και πρέπει-ενδείκνυται, ακούεται-φημολογείται, ξανοίγει-αιθριάζει κλπ., βλ. Βοσαντζόγλου, 1962, και Βλαστό, 1976, 1989). Τα στοιχεία αυτά ισοδυναμούν και με άλλες εκφραστικές δυνατότητες (π.χ. μπορεί = ίσως κλπ.), τις οποίες μπορεί να επιλέξει ο ομιλητής διαμορφώνοντας το εκφώνημα που θα πραγματώσει όσα σκέφτεται, θέλει να πει κλπ., π.χ. αντί του μπορεί να βρέξει ο ομιλητής μπορεί να χρησιμοποιήσει προσωπικές συντάξεις όπως νομίζω πως θα έχουμε βροχή, δέν το θεωρώ πιθανό να πέσει βροχή κλπ. ή συνδυασμούς προσωπικών και απρόσωπων εκφράσεων, π.χ. μου φαίνεται πιθανό οτι θα έρθει βροχή κλπ. Η ποικιλία των επιλογών είναι πολύ μεγάλη, όπως αντίστοιχα των σημασιών, φορτίσεων, εκφραστι-

κών δυνατοτήτων, πρβ. και την ποικιλία των προσωπικών εκφράσεων, π.χ. *πώς το γράφω;* (=βοήθησέ με να το γράψω σωστά) - *πώς το γράφεις;* (=εσύ που ξέρεις, εσύ που έχεις γνώμη) - *πώς το γράφει κανείς;* (=φαντάζομαι ότι αποτελεί γενικό πρόβλημα / πρώτη φορά αντιμετωπίζω το πρόβλημα) - *πώς το γράφουμε;* (=για να μη βρεθούμε σε ασυμφωνία / για να ακολουθήσουμε τους κανόνες) - *πώς το γράφετε;* (=θα ήθελα να μάθω τη δική σας γραφή) - *πώς το γράφουν;* (=ο κόσμος γενικά που ξέρει γραφή και ορθογραφία, οι μορφωμένοι) - *πώς γράφεται;* (=βάσει των κανόνων της ελληνικής ορθογραφίας) κλπ.

3. Προβλήματα

Η εξέταση των τριτοπρόσωπων και απρόσωπων ρημάτων της ΚΝΕ θέτει μερικά γενικά και ειδικά ερωτήματα, όπως

(1) Η σχέση τους με τα ελλειπτικά ρήματα

Ελλειπτικά είναι κατά τον ορισμό του Τριανταφυλλίδη (1991, § 964) τα ρήματα που εμφανίζουν μόνο μερικούς τύπους των εξακολουθητικών χρόνων (π.χ. *είμαι, έχω, ξέρω, ανήκω*) ή των συνοπτικών (π.χ. *έμασα, έδραμα, χορέστηκα*), καλύπτοντας τα κενά με συνώνυμα ρήματα και περιφράσεις. Οι αιτίες των ελλείψεων είναι ποικίλες: οι ιστορικές εξελίξεις (πάλη τύπων κλπ., π.χ. αντί του *μαζώνω* λέγεται το *μαζεύω*), η λογιότητα των τύπων (π.χ. για τον ενεστώτα του *χορέστηκε*), η σημασία του ρήματος (π.χ. ο τύπος *ανατέλλουμε* μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο μεταφορικά, εφόσον το ρήμα κυριολεχτείται για τα ουράνια σώματα) κλπ. Τα κενά των κλίσεων δεν εμποδίζουν την έκφραση, εφόσον η γλώσσα διαθέτει τα μέσα για την κάλυψή τους, όπως και οι φωνητικές και μορφολογικές συμπτώσεις δεν οδηγούν πάντοτε σε σύγχυση (πρβ. όμοιους τύπους για παρατατικό και αόριστο, π.χ. *έκρινα, έκλινα, έτεινα, έκανα*, όπου το *έκαμα* ακούεται λιγότερο).

Τα ρήματα που εξετάζουμε μπορούν να θεωρηθούν μια κατηγορία ελλειπτικών ρημάτων, με ιδιαίτερες αιτίες (π.χ. η απουσία φυσικού υποκειμένου στα ατμοσφαιρικά φαινόμενα, εκτός αν θεωρήσουμε ως υποκείμενο τον Θεό κλπ. ή κάποια προσωποποίηση του φαινομένου, πρβ. *φυσάει αέρας*) και λειτουργίες (βλ. 3.4, πρβ. τροπικά ρήματα, βοηθητικά ρήματα, απρόσωπες εκφράσεις, π.χ. *κάνει κρύο, παθητικές συντάξεις για ουδέτερη έκφραση, π.χ. στον επιστημονικό λόγο, κλπ.*). Ορισμένα ρήματα είναι μόνο επιφανειακά απρόσωπα, π.χ. *-Τί αποτέλεσμα θα έχει;* *-Εξαρτάται απο το πώς θα προκύψει* (ενν. *το αποτέλεσμα εξαρτάται απο....*)

(2) Τα κριτήρια για την αναγνώρισή τους

Όπως είδαμε (2.3, 1.), απρόσωπα ονομάστηκαν τα ρήματα που δεν συντάσσονται με προσωπικό υποκείμενο (πολλά όμως μπορούν να δεχτούν ως υποκείμενο μια φράση ή να υπονοείται το υποκείμενο από τα συμφραζόμενα).

(3) Οι διαφορές τριτοπρόσωπων και απρόσωπων ρημάτων

Συνήθως διακρίνονται από τη δυνατότητα σχηματισμού και των άλλων προσώπων (με διαφορετικές χρήσεις κλπ.), δηλ. τριτοπρόσωπα είναι όσα σχηματίζουν μόνο το τρίτο ενικό πρόσωπο (π.χ. *πρέπει, μέλει, πρόκειται* κλπ.) και απρόσωπα όσα παρουσιάζουν σε άλλες χρήσεις και τα άλλα πρόσωπα ενικού και πληθυντικού (π.χ. *μπορεί - μπορώ/είς/ε΄/ούμε/είτε/ούν* κλπ.).

Η διάκριση αυτή, που είναι καθαρά μορφολογική (βλ. και 1.), θέτει το ερώτημα αν υπάρχουν και πρωτοπρόσωπα ή δευτεροπρόσωπα ρήματα ή αντίστοιχες απρόσωπες χρήσεις. Τέτοιες περιπτώσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν ορισμένες πραγματολογικές χρήσεις ρημάτων, όπως *λές και* (π.χ. *λές και δέν ξέρει ότι ...*, πρβ. **πές και ... *είπες και, *λέω/*λέει/*λέμε/*λέτε και ...*, ενώ οι συντάξεις *λές οτι/που/πως* παρουσιάζονται σε όλα τα πρόσωπα, πρβ. και *λές να μήν /λέτε να μήν ξέρει οτι ...*), *παρακαλώ* (π.χ. *έχει κερδίσει, παρακαλώ, δέκα πρωταθλήματα στη σειρά!*), ή απολιθωμένοι ρηματικοί τύποι (π.χ. *ορίστε, ορίστε κατάσταση!*).

(4) Οι λειτουργίες τους

Η ποικιλία των λειτουργιών των ρημάτων αυτών φαίνεται και από τις διαιρέσεις τους (βλ. 1.), χρειάζεται όμως συστηματική μελέτη των χρήσεων και λειτουργιών που παρουσιάζουν, για να εξακριβωθούν οι ποικίλες σημασίες και λειτουργίες του καθενός (βλ. 2.4), οι σημασιολογικές διαφορές και οι ιδιαίτερες φορτίσεις συνώνυμων ρημάτων και εκφράσεων (βλ. 2.7), οι συνδυασμοί τους με άλλα γλωσσικά στοιχεία (βλ. 2.3), οι ιδιαίτερες κατηγορίες και ομάδες που παρουσιάζονται στο εσωτερικό τους (ιδιαίτερα όσα παρουσιάζουν τροπικές χρήσεις, που δεν θα εξεταστούν εδώ) κλπ.

Η εξέταση των λειτουργιών τους πρέπει να συνδυαστεί και με άλλες δυνατότητες της ΚΝΕ στις χρήσεις των προσώπων του ρήματος (βλ. Τζάρτζανο, 1946, § 24), όπως δεύτερο πρόσωπο αντί τρίτο + *κανείς/καθείς* (αποφθέγματα, γνωμικά, παροιμίες, παρενθετικές χρήσεις ρημάτων όπως του *νομίζεις* κλπ., με χροιά σημασίας δυνητικής εγκλίσεως), τρίτο αντί δεύτερο (για σοβαρότητα, επιστημότητα κλπ., π.χ. από κατώτερους σε ανώτερους κλπ.), τρίτο αντί πρώτο (εμφατικό *εγώ* κλπ.), πρώτο πληθυντικό αντί δεύτερο ή τρίτο πληθυντικό (ο ομιλητής εμφανίζει τον εαυτό του ως μέτοχο σε ενέργειες ή σχέψεις του ακροατή ή κάποιου άλλου για τον οποίο γίνεται λόγος, δείχνοντας έτσι συμπαθητική διάθεση, μετριάζοντας κάποια επιτιμητική παρατήρηση με ένα «πληθυντικό της κοινωνίας», πρβ. *πληθυντικό συγγραφέων* κλπ.) ή ακόμη δεύτερο αντί πρώτο (π.χ. *δέν θέλω να πάω, δέν ξέρεις τί μπορεί να γίνει = ... δέν ξέρω ...*) κλπ. (βλ. και 2.7).

(5) Οι συντάξεις με γενική ή αιτιατική προσωπική (βλ. Τζάρτζανο, 1946, §§ 76, 64).

Αρχετά τριτοπρόσωπα ή απρόσωπα ρήματα συντάσσονται, αναγκαστικά

(π.χ. μέλει, νοιάζει, μέλλεται) ή μή (π.χ. αρέσει, συμφέρει, φαίνεται), με γενική προσωπική (ή εμπρόθετο) ή με αιτιακή προσωπική (με αδύνατο ή δυνατό τύπο αντωνυμίας ή με αιτιατική ονόματος), π.χ. του αρέσει / αρέσει σ' αυτόν να, μου φαίνεται πως, *δέ με νοιάζει που / δέν νοιάζει εμένα που* (έμφαση), *τί σε μέλει που ...*; κλπ. Με τις προσωπικές αυτές πτώσεις δηλώνεται, παρά την «απρόσωπη» έκφραση, το πραγματικό υποκείμενο (πρβ. *δέ με νοιάζει ο κόπος = δέ νοιάζομαι για τον κόπο, δέν του αρέσει ο χορός / να χορεύει = δέν αρέσεται στον χορό, μου είναι αδύνατο να = αδυνατώ να*, πρβ. *δέ με μέλει που ήρθε / ο ερχομός του = δέ νοιάζομαι / ενδιαφέρομαι που ήρθε / για τον ερχομό του* κλπ.), σε αντίθεση με το συντακτικό (πρβ. εργαστική σύνταξη). Περιπτώσεις όπως *δέν τον συμφέρει να μιλήσει - δέν του συμφέρει να μιλήσει* επιτρέπουν τη διάκριση μεταξύ πραγματικού υποκειμένου και γενικής χαριστικής.

(6) Οι απρόσωπες συντάξεις του τύπου «*δέ μου τρώγεται*»

Παρόλο που οι συντάξεις αυτές είναι ιδιοματικές (Μακεδονία κλπ.), π.χ. *δέν μι τρώιτι, χτές δέν τουν τρώγουνταν, δέ μι χορεύιτι* κλπ. (συνήθως με το *δέν*, δήλωση εφειτικής ή δυνητικής διάθεσης), ακούεται κάποτε και στην ΚΝΕ, όπου κανονικά εκφράζεται το συντακτικό υποκείμενο, π.χ. *νηστικάτα δέν μου πίνεται κρασί, μετά το φαγητό πίνεται ένας καφές* (= πίνεται με ευχαρίστηση). Η σύνταξη αυτή συνήθως θεωρείται βουλγαρική επίδραση, ο Φάβης όμως εξετάζοντας την απρόσωπη σύνταξη στην ιστορία της ελληνικής (1950) υποστηρίζει την αντίθετη άποψη, δηλ. ότι η σύνταξη αυτή είναι «*συνηθεστάτη εις τους Βουλγαροφώνους Έλληνας και εις την Βουλγαρικήν γλώσσαν, την λαλουμένην εν τη Ανατολική Ρωμυλία, ενώ τουναντίον εις την γραφομένην Βουλγαρικήν είναι άγνωστος*» (βλ. όμως Čolakova, 1976, σ. 102, που διακρίνει υποομάδα «ρηματικών λεξημάτων με το δομικό στοιχείο *mi se*, σχετικών με τα αντίστοιχα ενεργητικά, αλλά σημασιολογικά εξατομικευμένων με τη σημασία της αίσθησης δυνατής επιθυμίας για κάτι, πρβ. π.χ. *spi mi se* «με καταλαμβάνει δυνατή επιθυμία να κοιμηθώ, επιθυμώ να κοιμηθώ»»). Παρόμοιες συντακτικές κατασκευές παρατηρούνται και σε άλλες γλώσσες π.χ. στη διάλεκτο της χίντι *marwāgi* έχουμε *mhaiṃ sum anījai nahīṃ = χίντι mujhe se āyā nahīṃ jātā 'by me it is not come' i.e. I am not coming* (βλ. Beames, 1970, III, 72, όπου δηλώνεται ότι σε ινδικές γλώσσες παθητικές συντάξεις με αρνητική έκφραση σημαίνουν ότι ο ομιλητής δεν μπορεί ή δεν θέλει να κάνει κάτι).